

Józef Wroceński

Kościół partykularny a Instytuty Życia Konsekrowanego i Stowarzyszenia Życia Apostolskiego

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 44/1-2, 47-69

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JÓZEF WROCENSKI SCJ

KOŚCIÓŁ PARTYKULARNY A INSTYTUTY ŻYCIA KONSEKROWANEGO I STOWARZYSZENIA ŻYCIA APOSTOLSKIEGO

Treść: Wstęp. – 1. Podstawy teologiczno-prawne wzajemnych odniesień. 1.1. Natura Kościoła partykularnego. 1.2. Specyfika instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostolskiego. 1.3. Egzempcja. 1.4. Słuszna autonomia. 1.5. Konieczność wzajemnej współpracy – 2. Ważniejsze kwestie szczegółowe. 2.1. Zakładanie i znoszenie instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostolskiego, prowincji oraz domów. 2.2. Działalność apostolska. 2.3 Problem prezentacji. 2.4. Inne obszary zależności i współpracy. Zakończenie.

Wstęp

Wzajemne relacje między Kościołem partykularnym a instytutami życia konsekrowanego i stowarzyszeniami życia apostolskiego oraz ich kanoniczna forma podlegały zmianom zależnym od warunków czasu. W niektórych okresach historii Kościoła relacje owe nacechowane były swoistymi napięciami, a również i dzisiaj rodzą praktyczne kolizje kompetencyjne biskupów i przełożonych zakonnych. Dowodzi tego chociażby historia instytucji egzempcji, obecnie zaś przede wszystkim kwestia „słusznej autonomii”. Zagadnienie relacji między Kościołem partykularnym a instytutami życia konsekrowanego i stowarzyszeniami życia apostolskiego zostało podjęte przez Sobór Watykański II¹, a następnie prawodawstwo posoborowe², Ko-

¹ Por. Konstytucja *Lumen Gentium*; Konstytucja *Gaudium et spes*; Dekret *Christus Dominus*; Dekret *Perfectae caritatis*; Dekret *Apostolicam auctositatem*; Dekret *Ad gentes divinitus*; Dekret *Presbyterorum Ordinis*.

² Por. Paweł VI, Motu proprio *Ecclesiae Sanctae*, AAS 58/1966/757-787, tekst polski: PPK, t. I, z. 1, s. 110-123; Paweł VI, Adhortacja Ap. *Evangelica testificatio*, AAS 63/1971/497-526: tekst polski w: Paweł VI, Charyzmat życia zakonnego. Przemówienia i dokumenty, Poznań-Warszawa 1974; SCRIS-SCE, Notae Directivae *Mutuae realiones*, AAS 70/1978/473-506, tekst polski: PPK, t. XI, z. 1, s. 31-96.

deks Prawa Kanonicznego³ i inne dokumenty Stolicy Apostolskiej⁴.

Problem ten – skomplikowany i wieloaspektowy – wciąż budzi zainteresowanie kanonistów. Jest to również zagadnienie obszerne, i nie sposób tutaj szczegółowo omówić wszystkie związane z nim kwestie. Nie pomniejszając znaczenia żadnej z nich, zamierzam skoncentrować się na dwóch istotnych sprawach. Najpierw należałoby wskazać na podstawy teologiczno-prawne wzajemnych odniesień, a następnie omówić ważniejsze kwestie szczegółowe.

1. Podstawy teologiczno-prawne wzajemnych odniesień

Analizę relacji między Kościołem partykularnym a instytucjami życia konsekrowanego i stowarzyszeniami życia apostołskiego powinno poprzedzać przedstawienie założeń doktrynalnych. Należy więc przyrzeć się pogłębionemu rozumieniu natury Kościoła, w tym Kościoła partykularnego, oraz roli biskupów zarówno w płaszczyźnie ich działań indywidualnych, jak i kolegialnych. Powinno to pomóc w sformułowaniu praktycznych norm dotyczących współpracy oraz współdziałania biskupów i przełożonych instytucji życia konsekrowanego w życiu i działaniu współczesnego Kościoła.

1.1. Natura Kościoła partykularnego

W bliższym określeniu natury Kościoła partykularnego należy odwołać się do eklezjologii Soboru Watykańskiego II naświetlającej w sposób pełniejszy naturę jednego i jedyne Kościoła Chrystusowego. W świetle tej eklezjologii Kościół, będący w swej istocie tajemnicą, w której uobecnia się i ujawnia działanie całej Trójcy św., jest wybranym Ludem Bożym, wspólnotą – i to wspólnotą bosko-ludzką, w całości zależną od Boga i ściśle z Nim związaną. Stanowi ona znak i narzędzie zjednoczenia z Bogiem i znak jedności całego rodzaju ludzkiego⁵. W momencie zaistnienia Kościoła powstał na świecie „nowy lud”, który – ożywiony przez Ducha św. –

³ Por. Wyminieć tu należy zwłaszcza kan. 576; 589; 590; 591; 608; 609; 611; 673-683; 733; 738.

⁴ Por. Jan Paweł II, Adhortacja Ap. *Pastores dabo vobis*, Libreria Editrice Vaticana 1992; SCE, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, Typis Polyglottis Vaticanae 1973.

⁵ Por. Konstytucja *Lumen Gentium*, nr 1-4.

jednoczy się w Chrystusie, aby dojść do Ojca⁶. Członkowie tego ludu, powołani ze wszystkich narodów, są zespoleni ze sobą tak ściśle, że jedności owej nie da się całkowicie ująć i wyjaśnić w kategoriach tylko socjologicznych, właściwych dla elementów socjologiczno-prawnych konstytuujących społeczności świeckie⁷.

Rzeczywistość wspólnoty kościelnej jest konsekwencją chrześcijańskiego powołania i realizacji wspólnie z Chrystusem dzieła zbawienia. Lud Boży łączy więc daleko mocniejsze i głębsze więzy niż te, które obserwujemy w ludzkich organizacjach. Zasadnicza różnica polega na tym, że wspólnoty ludzkie połączone są tylko takimi więzami, które same potrafią wytworzyć. Wspólnota kościelna tymczasem już ze swej istoty i od samego początku została wyposażona w więzy, niejako „odgórnie”, niezależnie od woli jej członków. Aktywność członków wspólnoty kościelnej może wpływać na pełniejsze ujawnienie się tych związków, ale nie jest ona ich źródłem. Kościół jako wspólnota posiada zdolność tworzenia organicznej syntezy różnych warstw swej rzeczywistości, co z kolei wpływa na sformułowania normatywne. Podobnie więc jak Chrystus – wzór jedności – ma naturę bosko-ludzką, tak też wspólnota kościelna przez Niego zainicjowana i realizowana zawiera w sobie nie tylko elementy w pełni ludzkie /indywidualne i społeczne/, lecz także elementy boskie, w sposób sobie dostępny i właściwy.

Wspólnotę Kościoła można określić w sposób syntetyczny jako rzeczywistość głębokich i wielorakich życiowych więzi międzyosobowych, wywodzących się z uczestnictwa w zbawczej tajemnicy Chrystusa⁸. Są to najpierw więzy natury ontycznej, ponieważ rodzą u członków wspólnoty nową, nadprzyrodzoną egzystencję, a także natury dynamicznej, gdyż wyznaczają rytm działania tej wspólnoty. Z pozytywnej woli Chrystusa owa komunია członków Ludu Bożego nie wyczerpuje się w relacjach indywidualnych, międzyosobowych, lecz polega również na współzjednoczeniu mniejszych i większych wspólnot w wymiarze horyzontalnym i wertykalnym. Nie dokonuje się też ona na równej płaszczyźnie, ale jest zjednoczeniem organicznie i hierarchicznie ukonstytuowanym, połączonym z istnie-

⁶ Por. Ef. 2,18.

⁷ Por. *Mutuae relationes* /MR/ n. 1.

⁸ Por. J. Wroczeński, *Rola i zadania prezbiterium w życiu Kościoła partykularnego*, Warszawa 1998, s. 181-184.

niem rozmaitych posług, funkcji i charyzmatów. Jest w niej także miejsce dla instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego. Zakonnicy włączeni we wspólnotę Kościoła i w jego zbawcze posłannictwo nie są kimś pośrednim pomiędzy duchownymi i wiernymi świeckimi, lecz z jednych i drugich Bóg powołuje niektórych chrześcijan, aby w życiu Kościoła korzystali ze szczególnego daru⁹, jakim jest życie zakonne. Należy ono do życia i świętości Kościoła¹⁰. Wizja Kościoła złożonego jedynie z szafarzy i wiernych świeckich nie odpowiada zamiarom Boskiego Założyciela, jakie możemy odczytać z Ewangelii i innych pism Nowego Testamentu¹¹.

Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego włączone są więc integralnie w Kościół Chrystusowy i w jego misję. Dlatego też cieszą się jego poparciem i opieką, a także podlegają koordynowanej przez tenże Kościół – zarówno w jego strukturach uniwersalnych jak i lokalnych – działalności pastoralnej¹². Działalność ta oparta jest na misji pasterskiej św. Piotra i Apostołów oraz ich następców – papieża i biskupów, w wymiarze indywidualnym i kolegialnym. Stąd też instytuty życia konsekrowanego oraz ich działalność apostołska poddane zostały władzy biskupów – jako pierwotnych i najbardziej autorytatywnych inspiratorów i koordynatorów tejże działalności na podległym sobie terytorium kościelnym¹³. Z woli Chrystusa św. Piotr został postawiony nad innymi Apostołami i w nim Chrystus ustanowił trwałą i widzialną zasadę oraz fundament jedności i wspólnoty¹⁴. A zatem następca św. Piotra – papież – jest najwyższym Pasterzem całego Ludu Bożego oraz najwyższym przełożonym wspólnot zakonnych¹⁵. Pozostali zaś biskupi pozostający w hierarchicznej wspólnocie z papieżem i tworzący wraz z nim Kolegium Biskupów są również w sposób szczególny odpowiedzialni za misję Kościoła i wypełnianie jego zbawczego posłannictwa¹⁶.

⁹ Por. Konstytucja *Lumen Gentium*, n. 43.

¹⁰ Por. KPK, kan. 574 §1.

¹¹ Por. Jan Paweł II, Adhortacja Ap. *Vita consecrata*, n. 29.

¹² Por. F. St. Pasternak, *Ordynariusz miejsca a wspólnoty zakonne w nowym prawie kanonicznym*, w: *Duszpasterstwo w świetle nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego* /praca zbiorowa pod red. J. Syryjczyka/, Warszawa 1985, s. 96.

¹³ Por. Tamże.

¹⁴ Por. Konstytucja *Lumen Gentium*, n. 18.

¹⁵ Por. KPK, kan. 590 §1.

¹⁶ Por. Konstytucja *Lumen Gentium*, n. 20.

Kościół – jeden i jedyny w swej istocie – posiada wiele możliwych sposobów realizacji swej misji, istnieje też i działa w wielu partykularnych formach. Każda z owych form zawiera tę samą co do istoty rzeczywistość Kościoła, ponieważ w nich jest obecny Chrystus, właściwy sprawca tej rzeczywistości. Dzięki temu każda jest Kościołem, Kościołem partykularnym. Można to wyrazić w postaci pewnego sylogizmu: Jeden i jedyny Kościół Chrystusowy istnieje i działa w wielu Kościołach partykularnych – wiele Kościołów partykularnych zawiera tę samą rzeczywistość jednego i jedynego Kościoła Chrystusowego – jest więc wiele Kościołów partykularnych, ale jeden i jedyny jest Kościół Chrystusowy, ten sam we wszystkich Kościołach¹⁷. Kościół partykularny to przede wszystkim diecezja¹⁸, w której w osobie biskupa diecezjalnego realizuje się w wymiarze indywidualnym wspomniana wyżej odpowiedzialność pasterska. Dzieje się tak ponieważ biskup stojący na czele Kościoła partykularnego jest pasterzem – własnym, zwyczajnym i bezpośrednim¹⁹, a więc nie delegowanym przez autorytet zwierzchni i nie działającym w imieniu tego autorytetu, lecz mocą swego urzędu i na stałe. Mówi o tym kan. 381, w którym prawodawca stwierdza: „Biskupowi diecezjalnemu w powierzonych mu diecezji przysługuje wszelka władza zwyczajna, własna i bezpośrednia, jak jest wymagana do jego pasterskiego urzędu, z wyłączeniem tych spraw, które na mocy prawa lub dekretu Papieża są zarezerwowane najwyższej lub innej władzy kościelnej”. Wspomnianej władzy biskupa podlegają także zakonnicy i członkowie stowarzyszeń życia apostołskiego, tworząc wraz z kapłanami diecezjalnymi prezbiterium Kościoła partykularnego, szczególnie w zakresie swojej pracy apostołskiej i powołania kapłańskiego.

Z przytoczonych wyżej założeń doktrynalnych Soboru Watykańskiego II oraz Kodeksu Prawa Kanonicznego wynika, że instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego są w sposób organiczny związane z naturą Kościoła i dzięki temu zostały włączone integralnie w misję apostołską Kościoła. Podlegają więc tym kościelnym strukturom hierarchicznym, które za tę misję

¹⁷ Por. St. Napierała, *Pojęcie Kościoła partykularnego w dokumentach Soboru Watykańskiego II*, Poznań 1985, s. 75-76.

¹⁸ Por. KPK, kan. 368 §1.

¹⁹ Por. KPK, kan. 381 §1.

są przede wszystkim odpowiedzialne: Biskupowi Rzymskiemu i Stolicy Apostolskiej oraz Kolegium Biskupów w wymiarze uniwersalnym, a także Konferencjom Biskupów i biskupom diecezjalnym w wymiarze partykularnym w porozumieniu z kompetentnymi władzami zakonnymi. Jednak zakres owej zależności modyfikowany jest przez autonomię własnego, wypróbowanego przez władzę kościelną posłannictwa, w ramach zatwierdzonych przez Kościół Konstytucji. Praktyka rad ewangelicznych i przyznana instytutom życia konsekrowanego przez prawo słuszna autonomia decydują o ich specyfice oraz o szczególnym sposobie uczestnictwa w naturze Ludu Bożego. To z kolei wpływa na właściwe rozumienie wzajemnych relacji między Kościołem partykularnym a instytutami życia konsekrowanego i stowarzyszeniami życia apostolskiego.

1.2. Specyfika instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostolskiego

Mówiąc o specyfice instytutów należy odwołać się do samej natury życia konsekrowanego, które się w nich realizuje. Obszerną definicję życia konsekrowanego ukazującą jego teologiczne elementy znajdujemy w kan. 573 §1 KPK. W paragrafie drugim przywołanego kanonu prawodawca, wymieniając elementy prawne życia konsekrowanego, wskazuje na istotę instytutów, tj. stałość, kanoniczną erekcję dokonaną przez kompetentną władzę kościelną, wolny wybór tej formy życia, podjęcie rad ewangelicznych na podstawie świętych więzów oraz zachowanie prawa własnego.

Z treści cytowanego kanonu można wnioskować, że o specyfice instytutów życia konsekrowanego oraz stowarzyszeń życia apostolskiego stanowi przede wszystkim praktyka rad ewangelicznych, która w poszczególnych instytutach jest regulowana prawem własnym, a także inne właściwości bliżej określające ową specyfikę, w tym charyzmat i patrimonium. Jeśli zaś chodzi o patrimonium to prawodawca w kan. 578 wyliczył aż pięć jego elementów składowych, mianowicie: natura, cel, duch, charakter, zdrowe tradycje.

Rady ewangeliczne, podejmowane dobrowolnie, ułatwiają dążenie do osobistej doskonałości i prowadzą do doskonałej miłości w naśladowaniu Chrystusa²⁰. W Kościele istnieje wiele sposobów

²⁰ Por. J. R. Bar, *Prawo zakonne po Soborze Watykańskim II*, Warszawa 1977, s. 12.

realizacji powołania opartego na praktyce rad ewangelicznych /instytuty zakonne, świeckie, stowarzyszenia życia apostołskiego/, co podkreśla wielość dróg wiodących do doskonałości²¹. Należy jednak zauważyć iż prawodawca na mocy kan. 576, wprowadził większy i rozleglejszy w porównaniu z poprzednim Kodeksem wgląd kompetentnej władzy kościelnej / tzn. Stolicy Apostolskiej, w przypadku instytutów na prawie papieskim oraz Ordynariusza miejsca w przypadku instytutów na prawie diecezjalnym/ w kwestię interpretacji rad ewangelicznych i ich praktykę w konkretnych warunkach życia. Władze te mają też troszczyć się o to, aby instytuty były wierne swojej własnej specyfice, określonej konstytucjami.

Chociaż Sobór Watykański II nie określił życia konsekrowanego mianem charyzmatu, to jednak położył szczególny nacisk na zachowanie charyzmatu założycieli oraz pierwotnej tradycji danego instytutu. Członkowie instytutu mają żyć z nimi w zgodzie, strzec swojej spuścizny duchowej, pogłębiać ją i nieustannie dostosowywać do aktualnych warunków kulturalnych i społecznych, czyli rozwijać ją w harmonii z życiem Kościoła powszechnego i partykularnego²². Realizacja charyzmatu jest – oprócz praktyki rad ewangelicznych – jedną z form naśladowania Chrystusa, decyduje ona również o różnorodności poszczególnych instytutów i o ich specyfice. Kodeks Prawa Kanonicznego nie używa wprawdzie terminu „charyzmat”, występuje on jednak w dokumentach soborowych, a także znajdował się w schematach Kodeksu²³ oraz spotykamy go w dokumentach pokodeksowych²⁴. Pominięcie tego terminu w Kodeksie wydaje się nieuzasadnione w kontekście nauki soborowej.

Z charyzmatem wiążą się ściśle inne elementy dziedzictwa duchowego instytutu, określane mianem *patrimonium*. Zawartość treści-

²¹ Por. M. Żurowski, *Spoleczności realizacji rad ewangelicznych w „komunii” Kościoła partykularnego*, Prawo Kanoniczne 25/1982/ nr 1-2, s. 127.

²² Por. Tamże, s. 128.

²³ Por. Por. Schemat 1977, kan. 89 §1; Schemat 1980, kan. 506, 516 §3, 557 §1, 634, 642 §1, 643 §3, 648 §1-2; Schemat 1982, kan. 580, 590 §3, 631 §1, 708, 716 §1, 717 §3, 722 §1-2. Warto podkreślić, że w dwóch ostatnich schematach posługiwano się zarówno terminem „charyzmat”, jak i „patrimonium”, używając ich często łącznie.

²⁴ Por. SCRIS, *Potissimum institutionis*, AAS 82/1990/470- 532; Synod Biskupów, *Życie konsekrowane i jego posłannictwo w Kościele i świecie. Instrumentum laboris*, Watykan 1994; SCRIS, *Congregavit nos in unum*, Enchiridion Vaticanum t. 14, s. 220-283.

wa tego pojęcia jest szeroka, a dokładne jej określenie wcale nie należy do zadań łatwych²⁵. Nie wchodząc w szczegóły, należy zauważyć tylko, że obecnie daje się obserwować bardzo duże zróżnicowanie poglądów w kwestii rozumienia charyzmatu i patrimonium instytutu. Dotąd nie ma w kanonistyce „opinio communis” w tym przedmiocie, a lektura dokumentów bezsprzecznie potwierdza bliskość znaczenia obu terminów i ścisłą zależność między nimi. Stwierdza się wręcz, iż charyzmat kształtuje i określa patrimonium instytutu²⁶.

Pozostawiając na uboczu kwestie terminologii, warto zauważyć, że ów specyficzny charakter posłannictwa każdego instytutu wyraża się nie tylko w swoistym stylu uświęcania, ale i w sposobach apostołowania, popartych często tradycją danego instytutu. Pielęgnowanie tych odrębności i posłannictwa właściwego danego instytutu oraz jego charakteru wymaga – zwłaszcza współcześnie – szczególnej troski /także ze strony biskupów/, by nie narażać instytutów na zacieranie ich specyfiki w trakcie włączania instytutów w życie i działalność Kościoła²⁷. Zakonnicy powołani są w Kościele przede wszystkim do tego, by własnym życiem dawali jawne świadectwo pełnego oddania się Bogu, by ubogacali cały Kościół własną duchowością i posłannictwem, a w ten sposób wnosili własny wkład w budowanie wspólnoty Ludu Bożego. Wyraźnym znakiem troski Kościoła o zachowanie specyfiki zwłaszcza instytutów życia konsekrowanego i ochronę ich dziedzictwa było przyznawanie niektórym z nich tzw. prawa egzempcji. Przechodząc do omówienia aktualnego rozumienia pojęcia egzempcji należy zauważyć, że ta prastara instytucja prawna w przeszłości niewątpliwie pomagała instytutom w zachowaniu własnej odrębności. Obecna jednak jej regulacja oceniana bywa poniekąd jako martwa litera prawa.

1.3. Egzempcja

Instytucji egzempcji, rozumianej jako uwolnienie instytutu życia konsekrowanego spod kierownictwa ordynariusza miejsca, prawodawca poświęcił wprawdzie jedynie kanon 591, ale jego zamiesz-

²⁵ Szerzej na ten temat por. B. Szewczul, *Troska Kościoła o zachowanie patrimonium przez instytuty życia konsekrowanego na podstawie dokumentów kościelnych z lat 1917-1996*, Warszawa 1999, mps, s. 54-105.

²⁶ Por. Jan Paweł II, Adhortacja Ap. *Vita consecrata*, n. 36.

²⁷ Por. F. St. Pasternak, *Wzajemne relacje między biskupami i zakonnikami w Kościele posoborowym*, Prawo Kanoniczne 22/1979/ nr 3-4, s. 90.

czenie w Kodeksie świadczy o utrzymaniu w Kościele tej instytucji prawnej. Wspomniany kanon w zasadniczej swej treści został zaczerpnięty z Konstytucji *Lumen Gentium*²⁸, ale również inne dokumenty soborowe²⁹ i posoborowe³⁰ podejmowały zagadnienie egzempcji. Jak wynika z tekstów dokumentów, instytucja ta może sprzyjać zachowaniu patrimonium, ponieważ ma służyć zachowaniu w instytutach ładu wewnętrznego i harmonii, a tym samym przyczyniać się do ich większego dobra, rozwoju i doskonałości. Ma ona też na celu lepsze wyrażanie tożsamości instytutów. Wspomniane wyżej źródła nadmieniają, że egzempcja służy jednocześnie pożytkowi Kościoła, bowiem nie oznacza całkowitego uniezależnienia się od jurysdykcji ordynariusza miejsca, lecz dotyczy głównie spraw wewnętrznych instytutu.

Pomimo tych wyjaśnień trudno jednak powiedzieć, jaką rzeczywistą wartość ma norma kan. 591, ponieważ prawodawca nie określił dokładnie, czym jest egzempcja, kogo dotyczy i jakie pociąga za sobą skutki prawne. Ponadto istniejące instytuty na prawie papieskim znajdują się w podobnej sytuacji prawnej co dawniej instytuty cieszące się egzempcją. Różnica pomiędzy „wyjętymi” i „niewyjętymi” instytutami kleryckimi na prawie papieskim obecnie jest już prawie niewidoczna³¹. W tej sytuacji należy przyjąć, że bardziej precyzyjnie warunki egzempcji określa papież w samym akcie, na mocy którego instytut zostaje wyjęty spod zależności od biskupa, określonej prawem powszechnym³². A zatem możliwa jest egzempcja w szerszym tego słowa znaczeniu aniżeli stosowana do wszystkich instytutów na prawie papieskim, jednakże wymaga to osobistej interwencji papieża, którą powinien On podjąć czy to ze względu na dobro instytutu, czy też z troski o zabezpieczenie potrzeb apostołatu³³. W związku z tym pojawiają się w środowisku kanonistów głosy twierdzące, że definicja egzempcji jest nadal kwestią kluczową w przypadku anali-

²⁸ Por. N. 45.

²⁹ Por. Dekret *Christus Dominus*, n. 35.

³⁰ Por. *Schemat 1977*, kan. 519; *Mutuae relationes*, n. 22.

³¹ Por. R. Henseler, *Podstawowe refleksje nad stosunkiem Kościół partykularny – instytuty zakonne*, w: *Autonomia zakonów a Kościół partykularny*, Lublin 1991, s. 23.

³² Por. De Paolis, *La vita consacrata nella chiesa*, Bologna 1992, s. 135.

³³ Por. M. Al. Zurowski, *Biskup diecezjalny a wyższy przełożony zakonny instytutu życia konsekrowanego*, *Prawo Kanoniczne* 27/1984/ nr 3-4, s. 36.

zowania stosunku między Kościołem partykularnym a instytucjami życia konsekrowanego. Spotyka się również przekonanie, że ani instytucja autonomii, ani właściwość „bycia” na prawie papieskim nie zastępują nawet w przybliżeniu tego, czym egzempcja była. Stąd też nawet przy zachowaniu soborowych przesunięć akcentu musi pozostać w systemie prawa kościelnego. Niektórzy kanoniści wręcz ubolewają, że pozycja biskupa stała się bardzo silna, a tym samym nastąpiła daleko idąca eliminacja instrumentu egzempcji ze sfery stosunków między Kościołem partykularnym a instytucjami, poszukiwanie zaś rzekomo nowej gwarancji zachowania własnej odrębności i dopatrywanie się jej w autonomii nie ma większego sensu³⁴. Argumentem uzasadniającym tego rodzaju przekonanie jest kan. 586, zgodnie z którym autonomia odnosi się do życia, wewnętrzznego zarządzania, dziedzictwa duchowego oraz własnej dyscypliny instytutu. Temu jednak sprzeciwia się fakt, że instytuty poddane są w pełni władzy biskupów diecezjalnych w sprawach duszpasterstwa, publicznego wykonywania kultu Bożego, wykonywania innych dzieł apostoelskich, przede wszystkim zaś w kwestii koordynacji tych spraw w diecezji³⁵.

Z kolei inni kanoniści zauważają, że obecnie wielkie dobrodziejstwo egzempcji i prawo niezależności, jakie ona niesie ze sobą, nie są w pełni doceniane. Dzieje się tak z powodu nieznamoścności prawa własnego instytutu przez jego członków, szczególnie prawa dość odległego w czasie, sięgającego początków instytutu, kiedy to wraz z fundacją instytutu wyjątkowo przyznano mu jednocześnie w ramach egzempcji szereg praw. Pojawia się więc nagła potrzeba studiowania własnych źródeł i poznania zakresu egzempcji instytutu, aby następnie można było chronić egzempcję jako istotną dla życia i działalności instytutu, a tym samym jako siłę witalną w służbie Kościołowi³⁶.

Normę kan. 591 należy więc interpretować z uwzględnieniem innych norm, do których należą: prawo własne, słuszna autonomia wszystkich instytutów oraz zrównanie w prawach wyjątkowych i niewyjątkowych instytutów kleryckich i stowarzyszeń życia apostoelskiego na prawie papieskim. Trzeba również brać pod uwagę i to, że biskup

³⁴ Por. R. Henseler, *Podstawowe refleksje...*, s. 24-27.

³⁵ Por. KPK, kan. 394 §1; 678 §1 i 680. Szerzej na ten temat R. Henseler, *Podstawowe refleksje...*, s. 27.

³⁶ Por. J. Beyer, *Il diritto della vita consacrata*, Milano 1989, s. 110-112.

koordynuje wszelkie prace apostolskie w swojej diecezji w celu zachowania jedności zarządzania Kościołem partykularnym.

1.4. Słuszna autonomia

Instytucja autonomii instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostolskiego pojawiła się po Soborze Watykańskim II w wyniku doświadczeń związanych z procesem odnowy życia zakonnego i jest przejawem troski Kościoła o dziedzictwo instytutów, zwłaszcza duchowe. Nie brak jednak głosów twierdzących, iż jest ona zjawiskiem znanym w kościelnym prawie o stowarzyszeniach, zastosowanym obecnie w sposób wyraźny, choć wcale nie nowy do prawa zakonnego. Autonomia przeniesiona na teren prawa zakonnego w miejsce zapomnianej egzempcji, stała się niejako nowym nośnikiem nadziei dla zakonnej niezależności³⁷.

Abstrahując od przedstawionych wyżej krytycznych poglądów trzeba stwierdzić, że prawo słusznej autonomii, określone w kan. 586, służy zachowaniu charyzmatu instytutów i chroni ich patrimonium, stanowi też obecnie naczelną zasadę regulującą relacje między Kościołem partykularnym a instytutami. Chociaż pojęcie autonomii jest nowe, to jednak sama zasada nie była obca życiu zakonemu, a nawet niekiedy instytucję egzempcji utożsamiano z autonomią. Dopiero użycie obu pojęć w trakcie przygotowań nowego Kodeksu pozwoliło na bliższe sprecyzowanie ich znaczeń³⁸. Kanoniści zwracają również uwagę na różne pochodzenie egzempcji i autonomii. I tak pierwsza z nich sięga korzeniami struktury chary-

³⁷ Por. R. Henselr, *Podstawowe refleksje...*, s. 24 i 28.

³⁸ Niestety obecnie, po promulgacji Kodeksu, nie ma zgodności co do relacji między egzempcją a autonomią. Zdaniem większości kanonistów prawa, które posiadały instytuty wyjęte na mocy przywileju egzempcji, dziś są przyznane wszystkim instytutom kleryckim na prawie papieskim w wyniku autonomii. A zatem dawne przywileje obowiązują nadal. Pozostaje także egzempcja, lecz w innym kształcie – jako zasada ogólna odnosząca się do władzy papieża. W KPK nie mówi się już o instytutach wyjętych, a ich zależność od hierarchii w kwestii życia wewnętrznego i apostołatu, reguluje się według zasady autonomii lub zależności od władzy papieża albo ordynariusza miejsca. Inni autorzy twierdzą, że egzempcja nadal obowiązuje i ma różny zasięg w różnych instytutach oraz że należy ją odróżniać od autonomii. W tym względzie por. De Paolis, *La vita consacrata...*, s. 135-136; B.W. Zubert, *Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostolskiego, Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, Księga II. *Lud Boży*, Lublin 1990, s. 65; J. Beyer, *Il diritto della...*, s. 112; G. Ghirlanda, *La vita consacrata nella vita della Chiesa*, Informations SCRIS 10/2/1984/90.

zmatyczo-instytucjonalnej Kościoła i jest w związku z tym prawem wrodzonym instytucji, niezbywalnym i nienaruszalnym. Egzemplar natomiast ma swe źródło w prymacie papieża i w odróżnieniu od autonomii może zostać odwołana przez tę samą władzę, która ją przyznała.

Wracając do autonomii trzeba powiedzieć, że oznacza ona niezależność instytucji – zarówno na prawie papieskim, jak i diecezjalnym – od ordynariuszy miejsca, Konferencji Episkopatu oraz innej zewnętrznej władzy kościelnej niższej od Biskupa Rzymu. Nie oznacza ona jednak wcale całkowitej niezależności od władzy kościelnej, gdyż w Kościele nie jest możliwa tak pojęta niezależność. Ponadto żaden instytucji nie jest samowystarczalny, lecz stanowi społeczność korzystającą ze środków Kościoła i ma sens tylko wtedy, kiedy jest włączony w życie organizmu Kościoła partykularnego i powszechnego, w przeciwnym wypadku traci swój kościelny sens³⁹. Jednak w granicach obowiązującej i koniecznej zależności istnieje możliwość autonomii zapewniającej instytucji dużą swobodę działania, dzięki której może on regulować własne życie, interpretować dziedzictwo duchowe, realizować cel apostołski i tworzyć własne normy. Autonomia nie obejmuje więc całości życia w instytucji, lecz jedynie te sprawy, dla których nie została wyraźnie przewidziana przez prawo interwencja zewnętrznej władzy kościelnej. Chociaż istnieje pewna stopniowość autonomii w odniesieniu do instytucji na prawie papieskim i diecezjalnym, instytucji kleryckich i świeckich, to jednak cieszy się nią każdy z nich, ponieważ wpływa ona z charyzmatów, które są udziałem wspólnot życia konsekrowanego. Charyzmat udzielony instytucji dla dobra całego Kościoła domaga się autentycznego, tj. zgodnego z inspiracją Ducha Św., włączenia danego instytucji w życie wspólnoty Ludu Bożego. Stąd właśnie wynika obowiązek rozpoznania, zatwierdzenia i utrzymania przez hierarchiczną władzę kościelną charyzmatów w takiej postaci, w jakiej zostały udzielone. Uzasadnia się w ten sposób również prawo poszczególnych instytucji do autonomii sprzyjającej właściwej realizacji otrzymanego charyzmatu⁴⁰.

³⁹ Por. M. Al. Żurowski, *Społeczności realizacji...*, Prawo Kanoniczne 25/1982/ nr 1-2, s. 129.

⁴⁰ Por. A. Calabrese, *Istituti di vita consacrata e societa di vita apostolica*, Citta del Vaticano 1997, s. 39.

Autonomię, o której mowa, prawodawca określił mianem „słusznej” z dwóch powodów. Po pierwsze dlatego, że wiąże się ona z charyzmatyczną naturą instytutów i dla właściwego przeżywania charyzmatu słusznie im się należy. Po drugie dotyczy ona relacji do władzy hierarchicznej, gdyż instytuty, działające zawsze w imieniu Kościoła i w łączności z nim, powinny okazywać należyty szacunek prawowitym pasterzom w granicach określonych prawem⁴¹.

Uznanie w obecnym Kodeksie słusznej autonomii każdego instytutu chyba najbardziej pozwala zachować i rozwijać własny charyzmat i dziedzictwo. W relacjach zaś pomiędzy instytutami życia konsekrowanego i stowarzyszeniami życia apostołskiego a Kościołem partykularnym istotne są dwie sprawy: pożytek Kościoła partykularnego oraz zachowanie własnego charakteru poszczególnych instytutów. To z kolei domaga się stosowania zasady poszanowania autonomii i współdziałania.

1.5. Konieczność wzajemnej współpracy

Kościół powszechny nie jest sumą czy federacją Kościołów partykularnych⁴², lecz każdy z nich stanowi pełne uobecnienie jednego i jedyne Kościoła Chrystusowego. Dlatego też instytuty we współdziałaniu z pasterzami Kościołów partykularnych powinny zmierzać do tego, aby wyrażać cały Kościół oraz wypełniać właściwą danemu instytutowi misję z uwzględnieniem właściwości kulturowych danego regionu lub narodu. Tak jak wartości Kościoła powszechnego wzbogacają Kościoły partykularne, tak z drugiej strony wartości Kościołów partykularnych wzbogacają Kościół powszechny. Ten skomplikowany proces wzajemnego komplementarnego oddziaływania wymaga jednak współpracy biskupów i zakonników. Do biskupów należy prawidłowa ocena roli miejscowych wartości kulturowych i społecznych dla życia i rozwoju ich własnych Kościołów partykularnych, zakonnicy zaś powinni uważać się za członków rodziny Kościoła partykularnego poczuwać się do odpowiedzialności za niego i być gotowymi do koniecznych dla tego dzieła przystoso-

⁴¹ Por. G. Pasquale, *Autonomia e corresponsabilità dei religiosi nel Codex Iuris Canonici*, Commentarium pro Religiosis et Missionariis 76/1995/279; G. Ghirlan-da, *La giusta autonomia e l'essenzone degli istituti religiosi: fondamenti ed estensione*, Vita consacrata 25/1989/679-699.

⁴² Por. *Evangelii nuntiandi*, n. 62.

wań. Przez swoją konsekrację są oni całkowicie wolni i mogą opuścić wszystko, by głosić Ewangelię, dlatego też do nich w pierwszym rzędzie należy podejmowanie nowych i oryginalnych inicjatyw apostołskich, a nawet eksperymentów w Kościele i danym regionie kościelnym. Jednak koordynacja tych różnorodnych inicjatyw, jeśli mają być one owocne, należy w zasadzie do trzech ośrodków: Stolicy Apostolskiej, pasterza Kościoła partykularnego i w odpowiednim zakresie do Konferencji Biskupów. Wymaga to oczywiście współpracy hierarchii kościelnej i instytutów na wszystkich wyżej wymienionych poziomach. Celowi temu służyć powinny Rady Przełożonych Generalnych i Wyższych, zarówno na szczeblu uniwersalnym jak i lokalnym⁴³.

Rola biskupa polegać będzie przede wszystkim na rozrocznym odczytywaniu znaków czasu, to znaczy tego, co Duch św chce ujawnić poprzez inicjatywy instytutów i stowarzyszeń życia apostołskiego w obrębie powierzonego mu Kościoła partykularnego. Zadanie to wykona on pozostając w stałym kontakcie i dialogu z instytutami. Dla samych zaś zakonników biskup jest nie tylko pasterzem Kościoła partykularnego, ale także gwarantem ich własnego powołania do służby w tymże Kościele. Stąd zakonnicy powinni pamiętać, że obowiązują ich normy, dekryty i zarządzenia biskupa dotyczące różnego rodzaju dzieł apostołskich, a także szczególnego typu działalności duszpasterskiej lub społecznej nakazanej lub zalecanej przez niego⁴⁴.

Dobrze się stało, iż w celu koordynacji wspomnianej współpracy utworzono w wielu Kościołach partykularnych urząd wikariusza biskupiego dla instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego. Jego obowiązkiem jest wspomaganie biskupa w czuwaniu nad życiem konsekrowanym w diecezji i włączanie go w pasterskie posługiwanie w Kościele partykularnym. Wikariusz ten powinien chętnie korzystać z pomocy doradców, którymi mogą, a nawet powinny być, osoby konsekrowane: kapłani, bracia oraz siostry zakonne.

Aby wspomniana współpraca była harmonijna, należy odróżniać dzieła apostołskie właściwe instytutom od dzieł zleconych

⁴³ Por. F. St. Pasternak, *Wzajemne relacje...*, Prawo Kanoniczne 22/1979/ nr 3-4, s. 92.

⁴⁴ Por. Motu proprio *Ecclesiae Sanctae*, I, 25.

im przez biskupa. Pierwsze z nich podlegają przełożonym zakonnym zgodnie z konstytucjami /choć w aspektach ściśle duszpasterskich biskupowi/, drugie natomiast zależą od biskupa, a szczegółowy zakres pracy, obsady personalnej i kwestii ekonomicznych z tym związanych powinien być zawsze określany w pisemnej umowie.

2. Ważniejsze kwestie szczegółowe

Jest rzecz niemożliwą poruszenie tutaj wszystkich kwestii z zakresu relacji Kościół partykularny – instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego, dlatego też ograniczę się tylko do wybranych, moim zdaniem ważniejszych, w których najbardziej ujawnia się z jednej strony zależność, z drugiej zaś autonomia instytutów.

2.1. Zakładanie i znoszenie instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego, prowincji oraz domów

Sposób powstawania oraz znoszenia instytutów jest zależny od tego, czy dany instytut jest na prawie papieskim czy też na prawie diecezjalnym⁴⁵. Dla pełnej jasności należy tutaj brać pod uwagę również postanowienie kan. 605, mocą którego uprawnienie do zatwierdzania nowych form życia konsekrowanego zostało zarezerwowane jedynie Stolicy Apostolskiej. Wydaje się jednak, iż uprawnienie to zostało równocześnie delegowane biskupom diecezjalnym w przypadku instytutów na prawie diecezjalnym po uzyskaniu „nihil obstat” teże Stolicy Apostolskiej. Taki wniosek może wynikać z treści kan. 579, w którym prawodawca stanowi, że biskupi diecezjalni mogą – każdy w własnym terytorium – erygować formalnym dekretem instytuty życia konsekrowanego po niezbędnej konsultacji ze Stolicą Apostolską, co ma na celu rozpoznanie autentyczności charyzmatu i jego użyteczności dla Kościoła. Niezbędność wspomnianej konsultacji, warunkującej delegację udzieloną biskupowi, wyraża słowo „dummodo” zawarte w tekście łacińskim tego

⁴⁵ Por. Kan. 589: „Instytut życia konsekrowanego nazywa się instytutem na prawie papieskim, jeśli został erygowany przez Stolicę Świętą albo otrzymał od niej formalny dekret zatwierdzający. Jest natomiast na prawie diecezjalnym, gdy został erygowany przez biskupa diecezjalnego, a nie otrzymał od Stolicy Apostolskiej dekretu zatwierdzającego”.

kanonu⁴⁶. Tak więc Stolica Apostolska posiadając kompetencje erygowania nowych instytutów, to jednak najczęściej pozostawia inicjatywę w tym względzie biskupom, ponieważ mogą oni z bliska śledzić proces formowania się nowego instytutu i pozostawać w kontakcie z założycielem.

Kanoniczne erygowanie instytutu następuje w momencie wydania przez biskupa dekretu erekcyjnego. Jednocześnie są zatwierdzane konstytucje mające najczęściej charakter czasowy /ad experimentum/, które zawierają także wcześniejsze wskazówki Stolicy Apostolskiej. Biskup może zmieniać normy w nich zawarte, z wyjątkiem jednak tych elementów dotyczących życia instytutu, które wcześniej zostały uzgodnione ze Stolicą Apostolską. A zatem biskup diecezjalny może erygować nowe instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostolskiego i dopóki nie uzyskają one, pełnego zatwierdzenia Stolicy Apostolskiej – co następuje po spełnieniu wymaganych przez prawo warunków – podlegają jego władzy w zakresie określonym w kan. 594⁴⁷. Szczegółowe uprawnienia biskupa diecezjalnego względem tego typu instytutów zawiera kan. 595⁴⁸, a inne przepisy Kodeksu przyznają mu jeszcze szereg dodatkowych uprawnień⁴⁹.

⁴⁶ Wśród kanonistów nie ma zgody co do ważności erekcji instytutu w przypadku braku konsultacji ze Stolicą Apostolską. Część z nich uważa, że taki brak pociąga za sobą nieważność samej erekcji, ponieważ partykuła „dummodo” zamieszczona w kan. 579 zgodnie z kan. 39 dodaje warunek do aktu administracyjnego wymagany do ważności. /Por. L. Chiappetta, *Il Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale*, t. I, Roma 1996, s. 720; F. St. Pasternak, *Ordynariusz miejsca...*, s. 101, przyp. 8/. Inni autorzy z kolei są odmiennie zdania, argumentując swoje stanowisko tym, iż norma kan. 579 nie dotyczy aktu administracyjnego lecz prawnego, stąd też w przypadku erekcji instytutu nie można tłumaczyć jej nieważności, powołując się na kan. 39. Ponadto zgodnie z kan. 10 tylko te ustawy są nieważne, które postanawiają, że akt prawny jest nieważny, natomiast omawiany kanon takiej klauzuli nie zawiera. /Por. J. R. Bar, J. Kałowski, *Prawo o instytutach życia konsekrowanego*, Warszawa 1985, s. 52/.

⁴⁷ „Instytut na prawie diecezjalnym pozostaje, z zachowaniem kan. 586, pod szczególną opieką biskupa diecezjalnego”.

⁴⁸ §1: „Do biskupa, w którego diecezji znajduje się dom główny, należy zatwierdzanie konstytucji i potwierdzanie prawnie wprowadzonych w nich zmian, z zachowaniem wszakże tego, do czego przyłożyła rękę Stolica Apostolska. Należy do niego również załatwianie ważniejszych spraw, dotyczących całego instytutu, a przekraczających kompetencję władzy wewnętrznej...”. §2: „Biskup diecezjalny może w poszczególnych przypadkach dyspensować od przepisów konstytucji”.

⁴⁹ Por. KPK, kan. 609 §1; 625 §2; 628 §2; 630 §3; 637; 638 §1 i 4; 644; 645 §2; 672, ponadto 285 §4; 286; 287 §2; 289, a także 675 §3; 678; 679; 688 §2; 691 §2; 700; 727; 729; 733 i 738.

Po tym ogólnym naświetleniu zależności instytutów na prawie diecezjalnym w ich kanonicznym erygowaniu oraz działalności od biskupa diecezjalnego, należy wskazać na sytuację prawną instytutów i stowarzyszeń na prawie papieskim. Instytuty te po uzyskaniu pełnego zatwierdzenia przez Stolicę Apostolską i wyjęciu ich w określonych przez prawo wypadkach spod władzy biskupa diecezjalnego – co oznacza bezpośrednią zależność w zakresie wewnętrznego zarządu i dyscypliny od Stolicy Apostolskiej – pozostają mimo to nadal w określonych zależnościach od biskupa diecezjalnego. Dotyczy to w mniejszym stopniu instytutów kleryckich na prawie papieskim, które mają większą wewnętrzną autonomię, a ich przełożeni posiadają kościelną władzę rządzenia⁵⁰, w większym zaś instytutów świeckich.

Instytuty na prawie papieskim są najpierw uzależnione od biskupa w kwestii erygowania nowego domu na terenie danej diecezji, bo chociaż możliwość założenia domu zapewnia przyznana instytutom autonomia, to jednak do jej realizacji konieczna jest pisemna zgoda biskupa, przy czym na erygowanie klasztoru mniszek wymaga się zezwolenia Stolicy Apostolskiej⁵¹. Treść kan. 609 mogłaby pozornie wskazywać na pewne ograniczenie wolności kompetentnej władzy instytutu w podejmowaniu decyzji o erygowaniu nowego domu. Obawy te jednak znikają, gdy weźmie się pod uwagę kan. 586 §2. Wynika z niego, że biskup powinien współdziałać z kompetentnym przełożonym i być zainteresowany tym, aby instytut w nowo powstałym domu mógł wiernie realizować swój cel i pomnażać swoje dziedzictwo. Wyrażając jednak zgodę na zamieszkanie zakonników na terenie jego diecezji, biskup musi uwzględniać również pożyteczność danego instytutu dla Kościoła partykularnego. Jeżeli okaże się np., że inne instytuty o podobnej działalności wystarczająco zaspokajają potrzeby powierzonego mu Kościoła, biskup może nie chcieć utworzenia nowego domu. Podobnie jeśli biskup wyraża zgodę na założenie domu, ale proponowane przez niego warunki nie odpowiadają celowi instytutu, wówczas ostateczna decyzja należy do przełożonych zakonnych.

Pozwolenie biskupa jest równoznaczne z zezwoleniem na prowadzenie życia zgodnego z celem i charakterem instytutu oraz na pro-

⁵⁰ Por. KPK, kan. 596 §2.

⁵¹ Por. KPK, kan. 609.

wadzenie własnych dzieł⁵², posiadanie własnej kaplicy z Najśw. Sakramentem⁵³ oraz posiadanie kościoła /w przypadku instytutów kleryckich/ i wykonywanie w nim świętych posług zgodnie z przepisami prawa⁵⁴. Zgoda biskupa jest wymagana także w sytuacji przeznaczania domu zakonnego na prowadzenie dzieł apostołskich innych od tych, dla których dom został ustanowiony⁵⁵.

W kwestii znoszenia instytutów, prowincji oraz domów uzależnienie od biskupa diecezjalnego jest minimalne – dotyczy tylko domów i to w bardzo ograniczonym zakresie, ponieważ należy jedynie zasięgnąć rady biskupa diecezjalnego⁵⁶.

2.2. Działalność apostołska

Działalność apostołska instytutów należy do ich natury i wynika z ich integralnej przynależności do Ludu Bożego oraz ścisłego włączenia w misję apostołską Kościoła. Powinna ona być realizowana z uwzględnieniem dwóch ważnych zasad – posłuszeństwa pasterzowi diecezji, któremu na mocy urzędu przysługuje rola pasterza Kościoła partykularnego, a także zasady zachowania wierności charakterowi i tradycjom instytutu, duchowi i celom założyciela, a więc własnemu dziedzictwu⁵⁷. Zachowaniu równowagi między wyżej wskazanymi zasadami sprzyja autonomia, której nie można ograniczać jedynie do życia wewnętrznego instytutu, ponieważ wówczas nie wystarczyłaby do zachowania jego tożsamości, a także charyzmatyczna natura instytutów, gdyż charyzmat promieniuje na zewnątrz. Przejawem troski Kościoła o prowadzenie apostołatu zgodnego z charakterem instytutu jest postanowienie kan. 678 §2 który odpowiedzialność za to składa na biskupów. Nie mogą więc oni nakładać na zakonników dzieł apostołskich niezgodnych z charyzmatem instytutu. Jako gwaranci autonomii mają natomiast obowiązek

⁵² Por. KPK, kan. 611.

⁵³ Por. KPK, kan. 608. Dotyczy to także instytutów świeckich, jeśli prowadzą życie wspólne, oraz stowarzyszeń życia apostołskiego /por. kan. 719 i 733 §2/.

⁵⁴ Por. KPK, kan. 611. Jednak na budowę kościoła w ściśle określonym miejscu wymagane jest ponowne pozwolenie biskupa diecezjalnego /por. kan. 1215 §3/.

⁵⁵ Por. KPK, kan. 612.

⁵⁶ Por. KPK, kan. 616 §1.

⁵⁷ Por. KPK, kan. 676, 677, 678. Szerzej na ten temat por. B. W. Zubert, *Apostolstwo zakonników i jego włączenie w ogólną działalność duszpasterską Kościoła partykularnego*, w: *Autonomia zakonów a Kościół partykularny*, Lublin 1991, s. 31-52.

poznawać specyfikę instytutów i stowarzyszeń życia apostołskiego działających na terenie ich diecezji i troszczyć się o to aby były jej wierne w swej działalności.

W praktyce precyzyjne określenie granic kompetencji biskupów i przełożonych zakonnych w dziedzinie apostołatu bywa jednak trudne, gdyż zakonnicy podlegają zarówno swoim przełożonym, jak też biskupowi. Z jednej strony mają uznawać zwierzchnictwo biskupa Kościoła partykularnego, z drugiej zaś powinni być świadomi tego, że ich działalność apostołska należy do natury instytutu i odznacza się specyficznym rysem. Aby uniknąć nieporozumień, konieczna jest stała współpraca między ordynariuszem miejsca a przełożonymi zakonnymi⁵⁸, uwzględniająca fakt, że specyfika każdego instytutu wyrażająca się również w apostołacie, ma służyć dobru Kościoła, w tym także partykularnego. Uporządkowana współpraca i koordynacja wymagają m.in. respektowania kompetencji drugiej strony oraz przestrzegania zasady partnerstwa. Zakonnicy w swojej działalności apostołskiej nie mogą być jedynie wykonawcami decyzji podjętych odgórnie, bez ich udziału, komunikowanych im w sposób imperatywny. Takie formy – dziś zresztą nierzadkie – będące naruszeniem nie tylko litery, ale i ducha prawa, udaremniają współpracę. To z kolei rodzi postulat, aby zapewnić księżom zakonnym proporcjonalny udział w Radzie Kapłańskiej, a braciom i siostronom zakonnym – w Radzie Duszpasterskiej lub w innych instytucjach Kościoła partykularnego. Na tym tle co najmniej dziwne wydają się np. postanowienia Konferencji Episkopatu Polski dotyczące nadzwyczajnego szafarza Komunii św. I tak brat zakonny, aby mógł pełnić tę funkcję powinien mieć ukończone 30 lat i posiadać przynajmniej średnie wykształcenie, a siostronom zakonnym w ogóle nie wolno pełnić tej posługi⁵⁹. Obecnie nie do przyjęcia jest koncepcja pracy apostołskiej w izolacji, bez jej koordynacji na terenie Kościoła partykularnego⁶⁰ oraz bez angażowania w nią wszystkich poświęcających się działalności apostołskiej. Należy również przypomnieć, że do posług duszpasterskich względem wiernych nawet we wła-

⁵⁸ Por. KPK, kan. 678 §3.

⁵⁹ Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Postanowienia odnośnie do nadzwyczajnego szafarza Komunii św.*, 2.5.1990, w. Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966-1998, Lublin 1999, s. 64-65.

⁶⁰ Por. B. W. Zubert, *Apostolstwo zakonników...*, s. 50-51.

snych kościołach zakonnicy muszą otrzymać od ordynariusza miejsca tzw. misję kanoniczną, czyli upoważnienie do głoszenia słowa Bożego, do sprawowania celebracji eucharystycznych oraz sakramentu pokuty⁶¹. Jeżeli zaś otrzymają wraz z powierzonym urzędem habitualne upoważnienie do spowiadania jest ono ważne wszędzie⁶². W związku z powyższym należy również zwrócić uwagę na kwestię prezentacji.

2.3. Zagadnienie prezentacji

W relacjach między Kościołem partykularnym a instytucjami życia konsekrowanego – zwłaszcza w dziedzinie apostołatu – prezentacja na urząd, czy do wypełnienia jakiegoś zadania w diecezji wydaje się być środkiem praktycznym ułatwiającym rozwiązywanie wielu problemów. Obowiązujący Kodeks w oparciu o smutne doświadczenia historyczne zniósł wszelkie prezentacje zewnętrzne na urzędy kościelne dopuszczając jedynie prezentacje ściśle wewnątrzkościelne. W relacjach między biskupem a wyższym przełożonym zakonnym prezentacja w dalszym ciągu jest aktualna⁶³. Tak więc zakonnik otrzymuje nominację na jakiś urząd w diecezji, od biskupa diecezjalnego po przedstawieniu kandydata przez kompetentnego przełożonego lub przynajmniej za jego zgodą⁶⁴. Kompetentny przełożony z kolei powinien przedstawić jednego lub kilku kandydatów, zdatnych do sprawowania danego urzędu, w ciągu trzech miesięcy od otrzymania wiadomości o wakansie urzędu⁶⁵. Jeśli przełożony przedstawił kandydata niezdatnego, a zdatność tę ocenia biskup zgodnie z prawem powszechnym czy partykularnym, wówczas w ciągu miesiąca przełożony może zaprezentować innego kandydata. Jeśliby jednak przełożony dwukrotnie prezentował kandydata niezdatnego, traci prawo do prezentacji, a biskup może powierzyć urząd w sposób swobodny. Pojawia się tu jednak pewna trudność. Otóż w przypadku gdy np. parafia została powierzona⁶⁶ instytucjowi na stałe lub gdy chodzi o zakonną kościół rek-

⁶¹ Por. KPK, kan. 903 i 969.

⁶² Por. Tamże, kan. 967 §2; 971 i 972.

⁶³ Por. KPK, kan. 158 §1.

⁶⁴ Por. Tamże, kan. 682 §1.

⁶⁵ Kandydat lub kandydaci powinni być zapytani o zgodę, którą winni wyrazić w ciągu 8 dni /por. kan. 159/.

⁶⁶ Por. KPK, kan. 520.

torski⁶⁷ biskup mimo posiadanego uprawnienia do swobodnego powierzania urzędu nie może z tego uprawnienia skorzystać bez zgody kompetentnego przełożonego zakonnego.

Zakonnik, który otrzymał nominację od biskupa diecezjalnego po przedstawieniu go przez kompetentnego przełożonego lub przynajmniej za jego zgodą, może być usunięty z powierzonego urzędu przez powierzającego urząd po powiadomieniu przełożonego zakonnego, a także przez przełożonego po powiadomieniu nadającego, bez jego zgody⁶⁸.

2.4. Inne obszary zależności i współpracy

Z dotychczasowych rozważań można wysnuć wnioski, że prawodawca kodeksowy uzależnia instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego od biskupa diecezjalnego w wielu przejawach ich egzystencji: powstanie, rozwój i całą działalność pastoralną. Należy jednak zauważyć, że kompetencja biskupa oraz jego współpraca z instytutami ujawnia się również w innych obszarach. Zalicza się do nich przede wszystkim kult publiczny, wizytacje oraz kwestie dyscyplinarne.

W Kościele partykularnym do biskupa diecezjalnego należy obowiązek czuwania nad sprawowaniem kultu Bożego, sakramentów św. i posługą słowa. Biskupi – jako główni szafarze Bożych tajemnic oraz moderatorzy, stróże i promotorzy życia liturgicznego – posiadają w tym względzie wyłączną władzę w powierzonym sobie Kościele. Członkowie instytutów i stowarzyszeń, którzy sprawują kult publiczny zarówno w swoich kościołach, jak i w kaplicach domów zakonnych są całkowicie zależni od tej władzy⁶⁹. Zależność tę uzasadnia wystarczająco spójność i jedność dyscypliny kościelnej, bowiem instytuty realizują swoją autonomię w Kościele, nie zaś wobec niego

Również wizytacja należy do pasterskich obowiązków biskupa diecezjalnego. Podlegają jej instytuty i stowarzyszenia, chociaż nie wszystkie w jednakowym stopniu. I tak instytuty na prawie papieskim, zgodnie z kan. 397 biskup może wizytować w przypadkach przewidzianych przez prawo⁷⁰. Normę cytowanego kanonu należy

⁶⁷ Por. KPK, kan. 556 i 557 §2.

⁶⁸ Por. KPK, kan. 682 §2.

⁶⁹ Por. Tamże, kan. 678 §1.

⁷⁰ Por. KPK, kan. 397 §2.

postrzegać w kontekście kan. 593, który stanowi, że instytuty te podlegają bezpośrednio i wyłącznie Stolicy Apostolskiej w zakresie wewnętrznego zarządu i dyscypliny. Jednak na mocy kan. 683 nadzorowi i wizytacji biskupa diecezjalnego zostały poddane te kościoły i kaplice należące do instytutów na prawie papieskim, do których wierni uczęszczają habitualnie. Ponadto wizytacji biskupiej podlegają szkoły oraz inne dzieła religijne lub miłosierdzia duchowego powierzone zakonnikom, z wyjątkiem szkół dostępnych wyłącznie własnym alumnom instytutu. Natomiast instytuty i stowarzyszenia na prawie diecezjalnym oraz klasztory niezależne⁷¹ biskup może wizytować także w zakresie dyscypliny zakonnej.

Należy zauważyć, że biskup diecezjalny może także nakazać przeprowadzenie specjalnej zbiórki na określony cel we wszystkich kościołach i kaplicach, nawet należących do instytutów i stowarzyszeń⁷². Z drugiej strony wszelkie zbieranie ofiar, w tym także przez zakonników, wymaga pisemnej zgody własnego ordynariusza i ordynariusza miejsca⁷³.

Na koniec należy również wspomnieć o ograniczeniu wynikającym z kan. 679, który stanowi, że biskup diecezjalny, gdy przynagla go do tego bardzo poważna przyczyna, może zabronić członkowi instytutu lub stowarzyszenia przebywania na terenie jego diecezji.

Zakończenie

Z przedstawionych rozważań wynika, że instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostolskiego, włączone integralnie w Kościół i jego misję, powinny też podlegać kościelnej władzy hierarchicznej oraz być włączone w określone prawem struktury ustrojowe Kościoła. Słuszna autonomia i współdziałanie tworzą więc płaszczyznę na której powinny być regulowane relacje między Kościołem partykularnym a instytutami i stowarzyszeniami. Ich wkład w działalność apostolską Kościoła był i jest olbrzymi, a rozpatrywana na tym tle prawna ingerencja władzy kościelnej nie powinna być pojmowana jako ograniczenie, lecz jako wyraz troski Kościoła o ich odnowę i rozwój, zwłaszcza zaś dostosowywanie życia i działalności instytutów oraz stowarzyszeń do własnego dziedzic-

⁷¹ Por. KPK, kan. 628 §2 i 615.

⁷² Por. KPK, kan. 1266.

⁷³ Por. KPK, kan. 1265.

twą duchową. Relacje, o których mowa, powinny być oparte na dwóch zasadach: szacunku względem biskupa diecezjalnego ze strony instytutów i poszanowaniu słusznej autonomii ze strony biskupów diecezjalnych. W tym też kontekście ukazywane są relacje pomiędzy instytutami i stowarzyszeniami a władzą Kościoła partykularnego w dokumentach. Zasady powyższe powinny być uwzględniane podczas rozwiązywania wszelkich problemów dotyczących relacji między Kościołem partykularnym a instytutami życia konsekrowanego i stowarzyszeniami życia apostołskiego.

L'Eglise particulière envers Les Instituts de Vie Consacrée et Les Sociétés de Vie Apostolique

Les relations mutuelles entre l'Eglise particulière et les instituts de vie consacrée ainsi que les sociétés de vie apostolique, leur forme canonique étaient soumis aux changements selon les conditions de leur temps. Dans certains périodes de l'histoire de l'Eglise elles se caractérisaient par certaines tensions, même aujourd'hui ce problème possède plusieurs aspects qui sont à l'origine des collisions pratiques compétitives entre les évêques et les supérieurs religieux.

L'auteur concentre sur deux problèmes importants. D'abord les bases théologique et juridique des relations mutuelles et dans le cadre de ce thème il parle des questions suivantes: la nature de l'Eglise particulière, la spécificité des instituts de la vie consacrée et de sociétés de vie apostolique, le problème d'exemption, l'autonomie légitime, la nécessité de collaboration mutuelle. Ensuite les questions détaillées plus importantes et parmi elles il rappelle la fondation et la suppression de instituts de vie consacrée et des sociétés de vie apostolique, des provinces et des maisons, le problème de l'activité apostolique des religieux, la question de la présentation ainsi que d'autres espaces de dépendance et de collaboration.